

STEFAN KAROL KOZŁOWSKI

NIEZNANE MATERIAŁY ZE STANOWISKA SVAERDBORG I W DANII I PROBLEM TZW. „KULTURY MAGLEMOSE”

W zbiorach Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego, pod numerem inwentarzowym „KAP/3” zarejestrowane są zabytki pochodzące z klasycznego stanowiska mezolitu duńskiego — Svaerdborg I. Pochodzą one z badań H. C. Broholma, do Warszawy dotarły przez prof. J. Samsonowicza w roku 1928.

Inwentarz krzemienny zawiera 44 przedmioty. Ich stan zachowania jest dobry, użyto prawie czarnego, lekko błyszczącego krzemienia o sinawym odcieniu. Obok niego występuje odmiana szaropopielata. Obie odmiany znane są zresztą nieraz z tych samych konkrekcji. Duży procent zabytków pokrywa aksamitna w dotyku, biała, nieraz prześwitująca patyna.

Wyróżniono następujące wyroby (ryc. 1):

Wióry	13
łamane (intencjonalnie?)	8
całe	2
ze śladami zatępsiska	2
wiórki łamane	1
Odlupki	9
wiórowate (też połamane)	4
zaprawiakowe	2
świeżaki	1
odpadki i fragmenty	2

Ponadto do grupy tej trzeba zaliczyć również masywne odlupki obejmujące duże partie rdzeni:

	2
	1
	1
Narzędzia	12
skrobacz wieloraki boczno-poprzeczny	1
wiórowce zębate dwuboczne	1
wiórowce zębate jednoboczne retuszowane na wierzch	2
wiórowce zębate jednoboczne retuszowane na spód	2
zbrojniki:	
tylczak lancetowaty (DB)	1
tylczak rombowski (DG)	1
trójkąty janisławickie (TD)	2
trójkąt pieńkowski (TH)	1
zbrojnik z retuszowaną podstawą (PB)	1

Półwytwory zbrojników i inne	6
półwytwory zbrojników	3
rylcowce	3
wiórek z wnęką	1
inne	1

Inwentarz kościany. W zbiorze znajdują się ponadto fragmenty narzędzi kościanych (3 szt.). Są to pozostałości ostrzy oszczepów lub płaskich harpunów; pierwotnie były to albo nieskomplikowane ostrza (typ 1 wg J. G. D. Clarka), albo harpuny typu Mullerup (nr 7) lub z jednym zadziorem (nr 5).

Opisany inwentarz dokładnie odpowiada publikowanym materiałom ze Svaerdborg I¹. Dotyczy to zarówno rdzeni, jak i półsurowca, znajduje wreszcie swoje odbicie w grupie narzędzi. Wśród tych ostatnich wymienić należy zębate wiórowce oraz zbrojniki. Również przedmioty kościane mogą nawiązywać do okazów znanych ze Svaerdborg I.

Z kolei można również wskazać szereg niemniej bliskich analogii w takich zespołach, jak: Lundby I, Skellingsted Mose Syd, Hasselbjerggaard, Holmegaard I, Nørre Sandegaard II, a także Stallerupholm, Verup czy Svaerdborg II². Wszystkie wymienione zespoły należą do tzw. „grupy Svaerdborg” kultury Maglemose (wg C. J. Beckera)³, a E. Brinch Petersen zalicza je do 3—4 fazy tej kultury⁴.

Osobiście zaliczam wymienione stanowiska do tzw. „kultury Svaerdborg”⁵.

Niektóre uwagi o mezolocie Europy Środkowej na marginesie materiałów ze stanowiska Svaerdborg I

Jak wynika z ostatnich zdań poprzedniego akapitu, interpretacja materiałów typu Svaerdborg I wydaje się być niejednoznaczna. Jest to jednak tylko niezgodność pozorna, której istota leży w niejednakowym rozumieniu przez różnych autorów nazwy „kultura Maglemose”.

Jeżeli cofniemy się do klasycznej już definicji J. G. D. Clarka⁶, okaże się wtedy, że cechy jego „kultury Maglemose” znamy obecnie z terenów od Anglii aż po

¹ K. Friis Johansen, *Une station du plus ancien âge de la pierre dans la tourbière de Svaerdborg*, „Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord”, 1918—1919; tenże, *En boplads fra aeldre stenalder i Svaerdborg mose*, „Aarbøger”, 1919; H. C. Broholm, *Nouvelles trouvailles du plus ancien âge de la pierre. Les trouvailles de Holmegaard et de Svaerdborg*, „Mémoires... du Nord”, 1926—1927; M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte. Die Nordische Kreis*, Berlin 1927; J. G. D. Clark, *The Mesolithic Settlement of Northern Europe*, Cambridge 1936; H. Schwabedissen, *Die mittlere Steinzeit im westlichen Norddeutschland*, Neumünster 1944; J. Brøndsted, *Danmarks Oldtid*, København 1957, t. 1.

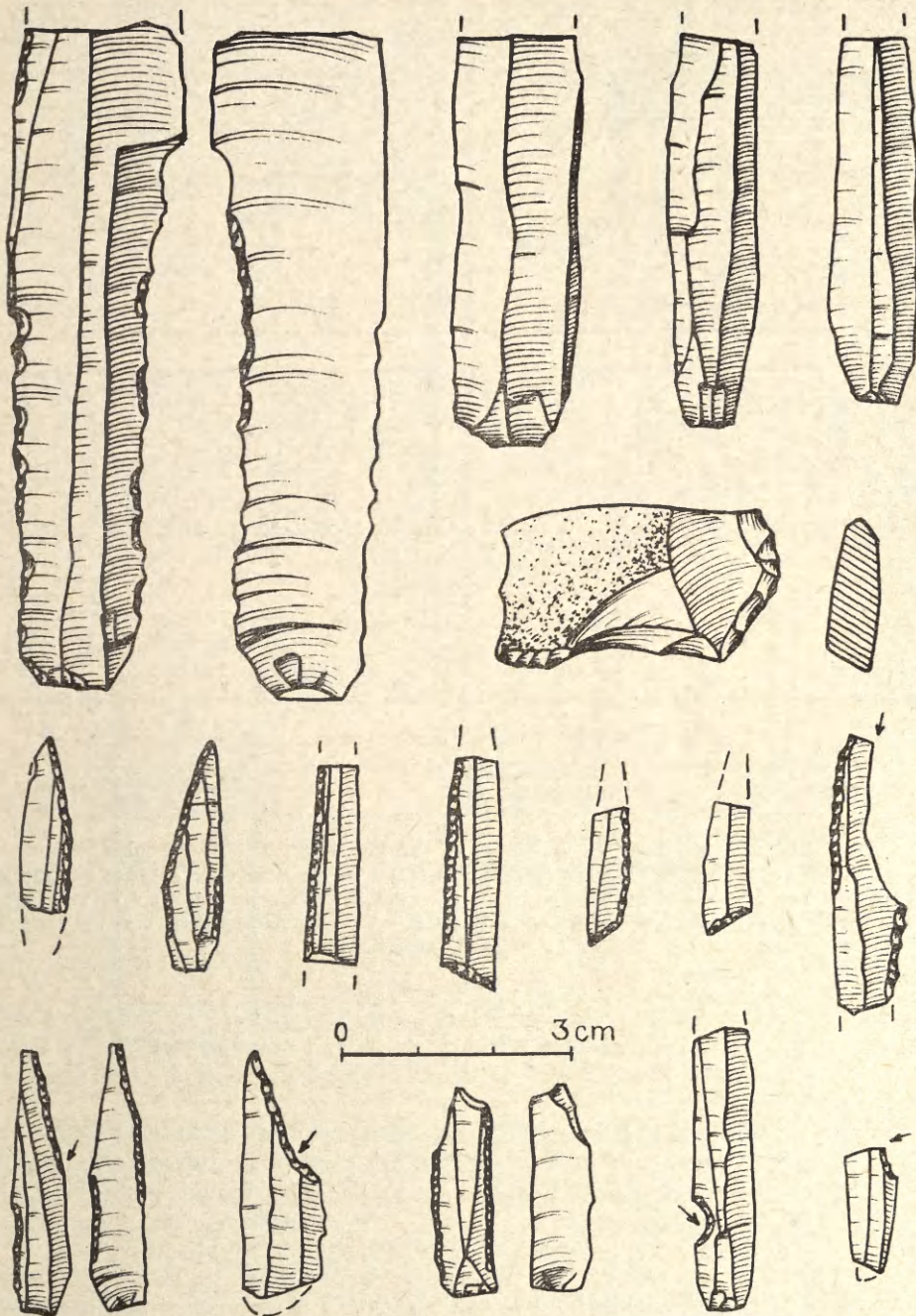
² Por. przyp. 1, a także: T. Mathiassen, *Stenalderbopladsen i Aamosen*, [w:] *Nordiske Fortidsminder*, t. 3, 1943; C. J. Becker, *Maglemosekultur paa Bornholm*, „Aarbøger”, 1951; R. E. Blankholm, Søren H. Andersen, *Stallerupholm*, „Kuml”, 1967; K. Andersen, *Verupbopladsen. En Maglemoseboplads i Aamosen*, „Aarbøger”, 1960; E. Brinch Petersen, *Svaerdborg II. A Maglemose hut from Svaerdborg Bog, Zealand, Denmark*, „Acta Archaeologica”, t. 42; 1971.

³ C. J. Becker, *Die Maglemosekultur in Dänmark*, [w:] *Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Actes de la IIIe Session*, Zürich 1953.

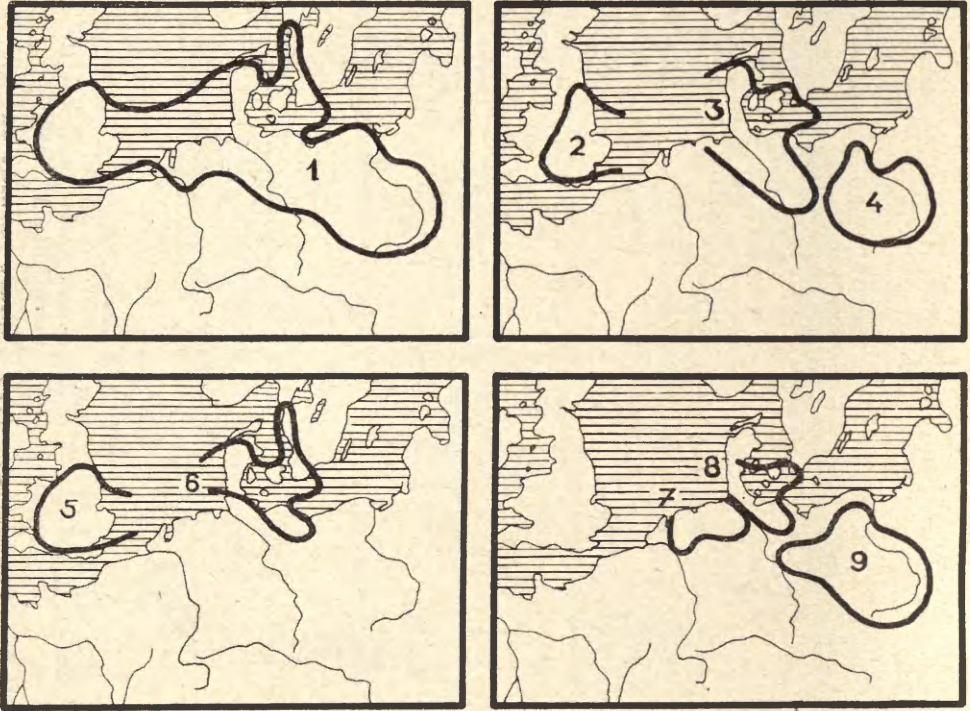
⁴ E. Brinch Petersen, *A Survey of the Late Palaeolithic and the Mesolithic in Denmark*, [w:] S. K. Kozłowski (red.), *The Mesolithic in Europe*, Warszawa 1973.

⁵ S. K. Kozłowski, *Introduction to the History of Europe in Early Holocene*, [w:] S. K. Kozłowski (red.), *The Mesolithic in Europe*, Warszawa 1973.

⁶ Clark, *op. cit.*

Ryc. 1. Svaerdborg I, Zelandia, Dania. Narzędzia krzemienne
Svaerdborg, Zealand. Flint artefacts

Ryc. 2. Zasięg terytorialny kultur kręgu północnego:

1 — całkowity zasięg kręgu północnego; 2 — kultura Star Carr; 3 — kultura Duvensee; 4 — kultura komornicka; 5 — kultura Broxbourne; 6 — kultura Svaerdborg; 7 — kultura De Leien-Wartena; 8 — kultura Oldesloe; 9 — kultura chojnicko-pieńkowska

Spatial extent of the cultures of the Northern Technocomplex:

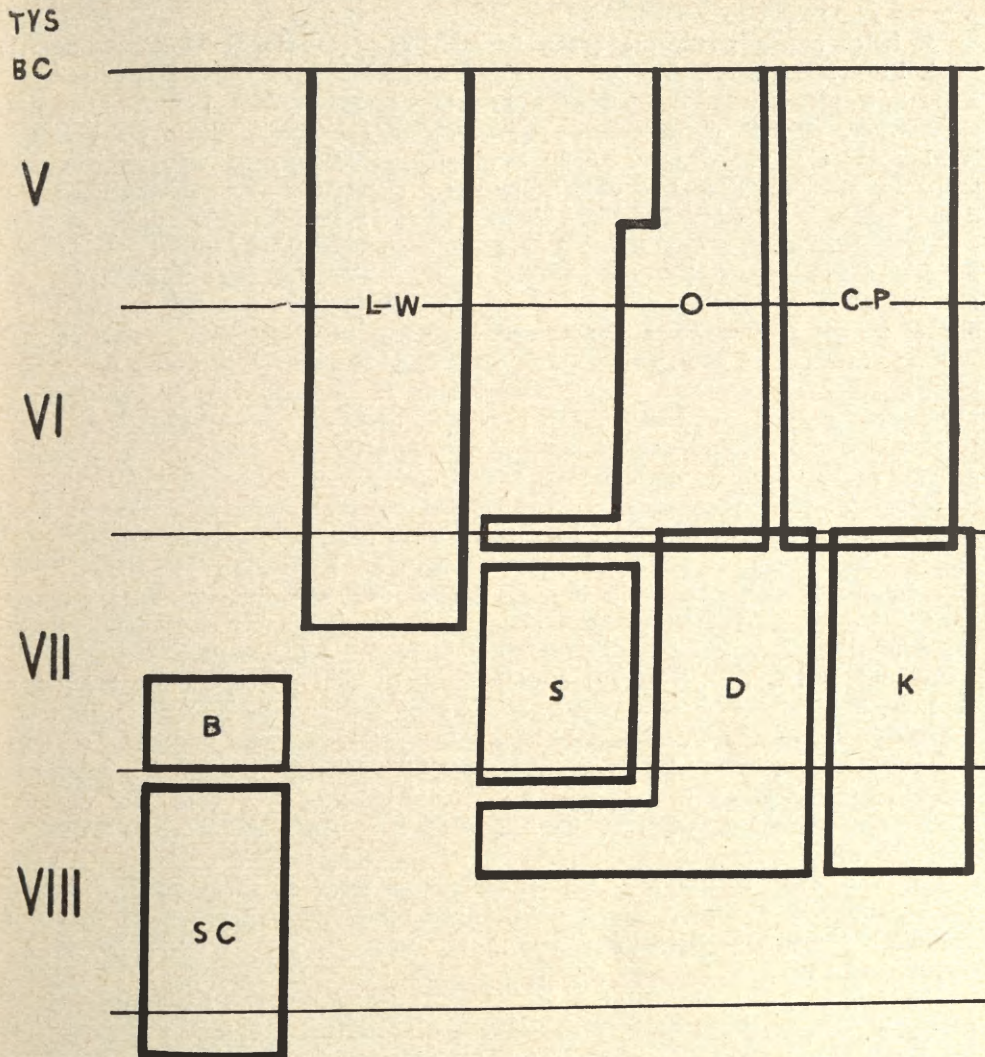
1 — the total extent of the Northern Technocomplex; 2 — the Star Carr culture; 3 — the Duvensee culture; 4 — the Komornica culture; 5 — the Broxbourne culture; 6 — the Svaerdborg culture; 7 — the De Leien-Wartena culture; 8 — the Oldesloe culture; 9 — the Chojnicko-Pieńki culture

wschodnie granice Polski oraz od południowej Szwecji aż po Karpaty i dalej na zachód po południową granicę Nizy europejskiego (ryc. 2). Taki zasięg terytorialny obejmuje więc również część obszaru zaliczanego niegdyś przez Clarka do strefy „tardenuaskiej”.

Ponadto okazało się, że regionalny rozwój tak pojmowanej „kultury Maglemose” nie przebiegał jednakowo. W niektórych rejonach zanikła ona wcześniej, zastąpiona przez nowe kultury (południowa Szwecja, wyspy duńskie, Anglia), w innych z kolei przetrwała aż do neolitu (odmiany lokalne — holenderska — De Leien-Wartena, północnoniemiecka — Oldesloe, polska — chojnicko-pieńkowska).

Dalej należy przypomnieć, że ewentualna wewnętrzna ewolucja tej „kultury Maglemose” nie biegła zawsze tymi samymi torami, a poszczególne regionalne etapy nie są ze sobą synchroniczne. Dla przykładu można przytoczyć fakt różnego czasowego trwania fazy wczesnej — zależnie od regionu. Bliższe sobie typologicznie zespoły typu Star Carr (Anglia), Klosterlund (Dania), Duvensee (FRN, NRD) i Komornica (Polska) — startując zasadniczo w IX/VIII tysiącleciu p.n.e. — w Anglii ewoluowały najszybciej, nieco wolniej w Danii, natomiast dwa pozostałe odłamy przetrwały aż do początków VI tysiąclecia p.n.e. (ryc. 3).

Trzeba wreszcie podkreślić, że niektóre znane z Danii etapy rozwoju tzw. „kul-

Ryc. 3. Chronologia kultur kręgu północnego (w tzw. konwencjonalnych latach C_{14}): SC — kultura Star Carr; B — kultura Brouxbourne; LW — kultura De Leien-Wartena; S — kultura Svaerdborg; O — kultura Oldesloe; D — kultura Duvensee; CP — kultura chojnicko-pieńkowska; K — kultura komornicka

(Uwaga: pierwsza kolumna oznacza Wyspy Brytyjskie; druga — Holandię i pn.-zach. część RFN; trzecia — pd. Skandynawię; czwarta — pn. część RFN i NRD; piąta — Polskę)

The chronology of the cultures of the Northern Technocomplex (in terms of the so-called conventional radiocarbon years):

SC — the Star Carr culture; B — the Brouxbourne culture; LW — the De Leien-Wartena culture; S — the Svaerdborg culture; O — the Oldesloe culture; D — the Duvensee culture; CP — the Chojnice-Pieńki culture; K — the Komornica culture

(Note: the first column denotes the British Isles; the second, the Netherlands and the north-west part of West Germany; the third, south Scandinavia; the fourth, the northern part of West and East Germany; the fifth, Poland)

tury Maglemose" nie występują np. w Anglii czy Polsce, czego dowodem jest omawiany wyżej zespół ze Svaerdborg I.

Z kolei należy podkreślić coraz bardziej rysującą się złożoność omawianej tu „kultury Maglemose”, przy jednoczesnych trudnościach ustalenia listy wspólnych elementów niezbędnych do zaliczenia zespołu do omawianej „kultury”. Okazuje się bowiem, że cały szereg form uznawanych za charakterystyczne dla „kultury Maglemose” albo ma olbrzymi zasięg terytorialny i czasowy (np. okrągłe i krótkie drapacze, niektóre tyłczaki — obie grupy znane ponadto z Creswellieniu, Romanellienu, Azylienu i kultury Federmesser, w tym też z grupy tarnowskiej — a więc z X tysiąclecia p.n.e. z Anglii, Włoch, Francji, Szwajcarii, RFN, NRD i Polski), albo też jest z kolei zjawiskiem dość lokalnym (np. nierównoboczne trójkąty duńskie nie występują w „maglemoskich” zespołach Anglii, to samo dotyczy techniki rdzeniowej znanej ze stanowiska Svaerdborg I, niemal nie występującej poza Danią). Wreszcie niektóre bardzo „maglemoskie” typy (np. ciosaki) są w Polsce dość rzadkie, ale jednocześnie polska kultura komornicka jest podobno bardzo „maglemoska” (opinia p. E. Brinch Petersena z Kopenhagi). Nie od rzeczy będzie wspomnieć, że ciosaki znane są oczywiście również z zupełnie niemaglemoskich kultur Niżu Rozyjskiego (niemeńska, górnowożańska, kundajska).

Warto wreszcie podkreślić, że wewnętrzne zróżnicowanie typologiczno-terytorialne omawianego tworu kulturowego jest trudno uchwytnie w ramach mikroregionalnych, lecz w skali makroregionu jest bardzo silne i ono decyduje o tym, że nie można już dziś używać terminu „kultura Maglemose” w rozumieniu J. G. D. Clarka. Okazuje się bowiem, że skrajnie oddalone od siebie zespoły (terytorialnie i czasowo) niewiele mają zbieżności, choć łączy je zapewne nić wspólnoty genetycznej.

W tej sytuacji, analizując materiał w skali kontynentu, zmuszeni jesteśmy „kulturę Maglemose” J. G. D. Clarka uznać za termin nie dość precyzyjny. Nie oznacza to jednak, by „Maglemosien” nie mógł być synonimem mezolitu środkowo-europejskiego, wywodzącego się ze wspólnego pnia lokalnych tradycji, jednocześnie jednak zróżnicowanego. Zresztą takie rozumienie terminu proponował już częściowo H. Schwabedissen⁷ („Nordische Kreis”), choć i ta definicja nie była wolna od pewnych niekonsekwencji.

Tak więc zakres pojęciowy „Maglemosieniu” — jeżeli go zachowamy w literaturze — obejmować mógłby szereg pokrewnych sobie kultur i pokrywać się będzie częściowo z pojęciem „Nordische Kreis”.

Na koniec, po słowach krytyki w stosunku do istniejących i używanych pojęć, należy się Czytelnikowi krótkie objaśnienie klasyfikacji kulturowej proponowanej przez autora⁸. Nawiązuje ona częściowo do badań regionalnych wielu specjalistów z różnych krajów. Dzięki uprzejmości Kolegów i Przyjaciół miałem możliwość osobiście studiować materiały z Anglii, Holandii, NRD, Polski, Czechosłowacji i ZSRR, pozostałe znam z literatury, a także nieraz nie publikowanych dysertacji. Należy podkreślić, że proponowany niżej schemat — po raz pierwszy od czasów pracy J. G. D. Clarka (1936) obejmujący tak znaczne terytorium — nie jest jeszcze w pełni ukształtowany; szczególnie może to dotyczyć niektórych materiałów skandynawskich.

„Krag północny” (=± „kultura Maglemose” J. G. D. Clarka = ± część „Nordische Kreis” H. Schwabedissena) można podzielić na trzy mniejsze jednostki kulturowe, które nazwałem „wspólnotami”; wymienić tu należy wspólnoty: Duvensee, Maglemose i Postmaglemoską. Pierwsza — genetycznie związana z lokalnym póź-

⁷ Schwabedissen, op. cit.

⁸ Kozłowski, *Introduction...*, częściowo zmodyfikowana; por. też J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski, *Pradzieje Europy od 40 do 4 tysiąclecia p. n. e.*, Warszawa 1975.

nym paleolitem — zajmuje całe omawiane terytorium już od początku holocenu, w późniejszej natomiast fazie lokalnie ewoluuje (Anglia — Jutlandia — Zelandia — Skania) w kierunku wspólnoty Maglemose, co być może następuje pod wpływem kultur z tyłczakami, przeżywających się między Anglią a Jutlandią (bardzo późna Federmesser?). Bardziej na południu wspólnota Duvensee trwa do początków VI tysiąclecia p.n.e. (Szlezwik-Holsztyn, Meklemburgia, Brandenburgia, Wielkopolska, Mazowsze, Śląsk, Małopolska). Z kolei w VI tysiącleciu (początek) pojawia się między Holandią a Polską wspólnota Postmaglemoska. Jest ona najpewniej krzyżówką elementów wspólnoty Maglemose (wypartych z północy przez ludność kultury Kongemose oraz zmianę warunków ekologicznych) i wspólnoty Duvensee.

Każda wspólnota dzieli się na kilka kultur (por. niżej). Jedną z nich jest południowoskandynawska „kultura Svaerdborg”, do której należy m. in. materiał przechowywany w zbiorach Uniwersytetu Warszawskiego.

Podział kręgu północnego (ryc. 3):

Wspólnota Duvensee:

- Kultura Star Carr,
- Kultura Duvensee,
- Kultura komornicka.

Wspólnota Maglemose:

- Kultura Broxbourne,
- Kultura Svaerdborg.

Wspólnota Postmaglemoska:

- Kultura De Leien-Wartena,
- Kultura Oldesloe,
- Kultura chojnicko-pieńkowska.

*Katedra Archeologii Pradziejowej
i Wczesnośredniowiecznej UW
w Warszawie*

STEFAN KAROL KOZŁOWSKI

UNPUBLISHED MATERIALS FROM THE SITE SVAERDBORG I IN DENMARK AND THE PROBLEM OF THE SO-CALLED „MAGLEMOSE CULTURE”

The author describes materials from the site Svaerdborg I, which are part of the collection of the Warsaw University (fig. 1) and assigns them to the „Svaerdborg culture”. The author has thus rejected the concept of the „Maglemose culture” of which Svaerdborg I was considered the classic example¹⁻⁵.

His view on this matter is substantiated by the following arguments:

1. The classic definition of the „Maglemose culture” as proposed by J. G. D. Clark in 1936 is far too little precise and much too ambiguous.
2. Actually it could be extended over the area reaching from England to Poland and from southern Scandinavia to the Carpathian Mountains and the north part of West Germany.

This area has produced assemblages considerably differentiated in typology and statistics, which, however, could be assigned to the loosely defined „Maglemose culture” (fig. 2).

3. Similarities within this vast cultural unit are genetically justified (common

substratum of late palaeolithic cultures), yet the development of particular parts of the "Maglemose culture" was not identical, e. g. the Star Carr, Duvensee and Komornica varieties, though similar, had different periods of development (fig. 3).

4. It has moreover appeared that the duration of the "Maglemose culture" varied according to the region — this culture declined earlier in England and south Scandinavia and lasted longer in the area between Netherland and Poland (fig. 3).

5. The ever more apparent complexity of the thus conceived "Maglemose culture" and the difficulty to establish an unequivocal set of common features have inclined us to regard this term as synonymous with the complex of related cultures (the so-called Northern Technocomplex) which can be divided into the following units (fig. 2):

Duvensee culture group:

- Star Carr culture,
- Duvensee culture,
- Komornica culture.

Maglemose culture group:

- Broxbourne culture,
- Svaerdborg culture.

Post-Maglemose culture group:

- De Leien-Wartena culture,
- Oldesloe culture,
- Chojnice-Pieńki culture.

One of the elements of the Northern Technocomplex is the Svaerdborg culture to which belong the materials presented above.